

tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 5 2 ● 2006

Lommerrijke

Wegbeplanting in de Beemster

De Beemster behoort tot het werelderfgoed. De schoonheid ervan wordt in belangrijke mate bepaald door de bomenlanen die de droogmakerij doorkruisen.

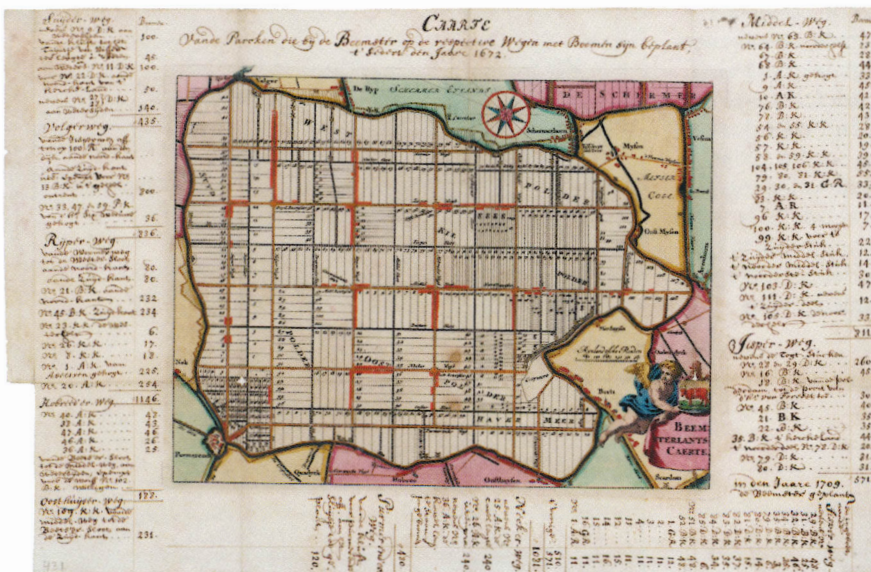
*'Hoe bekoorlijk zijn uw dreeven,
Die een koele schaduw geeven,
En uw laanen recht geplant
Door een welbedreven hand!
Wie zou hier zyn rust niet vinden,
In deez' eiken, ypen, linden,
Die door hun verschiet van groen,
Stadig oog en hart voldoen!'*

In 1690 dichtte Claas Brand, geïnspireerd door het boomrijke landschap van de Beemster, bovenstaande strofe. Veel dichters voor en na hem, waaronder Vondel, waren onder de indruk van de 'lommerrijke lanen' die de nieuwe droogmakerij doorkruisten. Toen Claas Brand zijn gedicht schreef was de Beemster ruim 75 jaar droog en aangezien er al in 1616 besloten werd de beplanting van deze droogmakerij aan de ingelan-

den over te laten, moeten de door hem genoemde 'eiken, ypen, linden' zo'n 60 jaar oud zijn geweest. Tot op de dag van vandaag heeft de Beemster haar karakteristieke bomenlanen behouden. Zij onderscheidt zich daarmee van bijvoorbeeld de Schermer, waarvan de dijken kaal en de wegen alleen langs de vaarten en een aantal grotere boerderijen met bomen beplant zijn. Een eenduidige verklaring voor dat verschil is moeilijk te geven, maar een mogelijke oorzaak is, dat het initiatief tot de drooglegging van de Beemster bij een groep Amsterdamse kooplieden lag. Zij investeerden niet alleen in nieuwe landerijen, maar lieten er ook hun luthoven bouwen, terwijl de Schermer vanaf het begin vrijwel uitsluitend een agrarische functie heeft gehad.

Beplantingscyclus

Vanaf de eerste beplanting zijn de bomen in de Beemster volgens een cyclus van ongeveer veertig tot vijftig jaar gekapt en geplant. Oude bronnen, waarin we die ontwikkeling kunnen volgen, vinden we onder andere terug in het Waterlands Archief te Purmerend. Eén van de oudste is een thema-kaartje uit een serie van vijftien, met de opgave van de aanplant van bomen sinds 1672. Het dateert uit 1720 en rond het kaartje zijn de gegevens per 'blok' genoteerd. Een latere bron in dit zelfde archief is het 'Boomenboekje'. Daaruit is op te maken, dat tussen 1814 en 1819 volwassen bomen zijn gekapt, waarna het hout werd verkocht. In die periode zijn veel jonge essen aangeplant die rond 1865 zijn ver-

● 'Caarte van de Parcken die bij de Beemster op de respectieve Wegen met Boomen zijn geplant t'sedert 1672'.

● Jonge essen aan de Zuiderweg.

● In de jaren vijftig aangeplante iepen aan de Hobredeweg.

vangen door iepen. Weer zo'n veertig jaar later heeft de Heidemaatschappij naar aanleiding van een inventarisatie in 1903 een nieuw plan opgesteld, terwijl de huidige bomenstand grotendeels het resultaat is van het Beplantingsplan van Staatsbosbeheer uit 1946. Dit plan werd opgesteld omdat het bomenbestand van de Beemster door inundaties en houtroof tijdens de laatste wereldoorlog veel schade had geleden.

In dit laatste plan is ervoor gekozen de nog gezonde bomen te handhaven en zieke of slecht onderhouden bomen te vervangen door exemplaren van dezelfde soort. Hierdoor is de enorme diversiteit van bomen wat betreft leeftijd en soorten, die tijdens de vroegere beplantingscycli was ontstaan, nog verder toegenomen. Op de oorzaken van die grote diversiteit wordt hieronder nader ingegaan.

Particulier eigendom

Uit historische documenten blijkt, dat de bomen tot ongeveer 1975 voor een groot deel het eigendom

van de bewoners van de Beemster zijn geweest. Zij bepaalden zelf welke soorten ze wilden aanplanten. Dat ze ervoor kozen de beplanting in eigen beheer te hebben, had ongetwijfeld te maken met het feit dat de bomen niet alleen ter verfraaiing van het landschap dienden, maar ook een economisch belang hadden. Het hout werd namelijk verkocht of in het boerenbedrijf gebruikt.

Al in 1616 besloten de hoofdingelanden, dijkgraaf en hoogheemraden plantrecht toe te kennen aan de ingelanden, voor zover het de binnenberm van de ringdijk en de aan hun percelen grenzende wegen betrof. Hout- en vruchtopbrengsten kwamen ten goede aan de ingelanden, mits ze de bomen op eigen kosten aanplantten en onderhielden. Hier stond tegenover, dat het plaatsen en het onderhoud naar de eisen van de overheden moest gebeuren: 'midts dat de Boomen zullen gestelt werden op perfecte Royinge, twee voeten van de kant van de Slooten...ende dat de Planters der selver Boomen, gehou-

den sullen zijn de selve tot Keur ende Schouw van Dijk-Graaf ende Hoog-Heemraden op te snoeyen ende aff te houwen'. In de keur van 1775 werd zeer gedetailleerd beschreven, waar het op snoeien aan moest voldoen, zoals bijvoorbeeld: 'niet meer gelyk voorheen, geheel van alle takken (te) berooven', maar een piramidale vorm geven, zodat zij 'tot Cieraad voor de Beemster' zouden zijn.

Kennelijk hielden de ingelanden zich niet altijd aan de snoeiregels, wat vaak het afsterven van bomen tot gevolg gehad moet hebben.

Verkeerd onderhoud

Een tweede factor die oorzaak geweest is van een grote diversiteit van de aanwezige bomen en vooral van hun leeftijd, is achterstallig of verkeerd onderhoud, dat dus door de landeigenaars zelf moest worden uitgevoerd. Hierdoor kunnen op een aantal plaatsen bomen verdwenen zijn, terwijl even oude bomen op andere plaatsen bleven staan. Dit blijkt bijvoorbeeld uit een brief van G. van Visser aan ➤

'Heeren Heemraden en Hoofd-Ingelanden van het Waterschap de Beemster' uit 1903. Hij constateerde dat de kwaliteit van de aanvankelijk krachtig gegroeide iepen sterk verminderd was en had hiervoor de volgende verklaring: 'De dijk, waarop de boomen staan werd aangelegd van klei. Dat de groei der boomen op dezen opgehoogde grond, welke van zeer goede kwaliteit is, naderhand verminderde, moet wel in hoofdzaak worden toegeschreven aan de onoordeelkundige behandeling, waaraan de beplanting bloot stond. Afgaande op den kroonvorm en de groote, onovergroeide wonden komt men tot de conclusie, dat deze boomen slechts enkele malen, maar dan ook veel te sterk gesnoeid werden. De groote wonden, welke dan gemaakt worden, konden niet met wondhout en bast overgroeien, zoodat verschillende parasieten daarop eene gunstige ontwikkelingsplaats vonden. Deze parasieten (vooral zwammen) hebben het inrotten van de stammen zeer in de hand gewerkt. Aan vele boomen kan men dit waarnemen; sommige exemplaren zijn bijna geheel hol, terwijl dikwijls zware takken plotseling afbreken.' Uit 'schoonheidsoverwegingen' en ter voorkoming van de verlaging van de houtprijzen vanwege de mindere kwaliteit, stelde hij voor de aangetaste bomen in een periode van vijf jaar te vervangen door

● Oude populieren in de noordwesthoek van de Beemster, die gekapt zullen worden.

nieuwe iepen. Het opvallende is, dat de gevreesde iepziekte bij de beslissing over de beplantingen toen nog geen rol speelde.

Iepziekte

In 1903 werd nog geadviseerd slechte iepen, en ook essen, te vervangen door jonge iepen. Maar na de tweede wereldoorlog toen de iepziekte al had toegeslagen, besloot men voor andere boomsoorten te kiezen. Staatsbosbeheer heeft in haar Beplantingsplan van 1946 bijvoorbeeld voorgesteld de door iepziekte weggefallen zware iepen op de Oostdijk te vervangen door populieren en de overwegend boomloze West-, Zuid- en Noorddijk met dezelfde soort te beplanten. Voor de doorgaande wegen in de droogmakerij is toen vooral gekozen voor essen. Al bestaande beplantingen van wilg, plataan, esdoorn, lijsterbes en vruchtbomen heeft men zoveel mogelijk gespaard.

Experimenten

Men kreeg steeds meer oog voor het feit, dat de grondsoort, de vochtigheid en andere omstandigheden, zoals bijvoorbeeld het

blootstaan aan de wind, een rol moeten spelen bij de keuze van de meest geschikte boomsoort. Grote delen van de Beemster hebben nogal eens wateroverlast en niet alle boomsoorten zijn bestand tegen de (zee)wind. Om die reden zijn een aantal experimenten uitgevoerd. Zo is voor de oorlog bij wijze van proef van de Rijperweg tot de Middensloot een rij eiken geplant op de Westdijk. Deze bomen sloegen echter niet goed aan, maar in het plan van 1946 werden ze wel gehandhaafd 'hoewel de verwachtingen hier omtrent niet hoopvol zijn'. Aangezien op erven de beuk het uitstekend leek te doen, werd er over gedacht ook deze soort hier en daar te planten, evenals de grijze abeel. Deze zijn in de loop der tijd weer verdwenen.

Aan het eind van de negentiende eeuw deed de tuinder W. Sluis het voorstel om meer vruchtbomen langs de wegen aan te planten. Hij had vooral economische motieven: volgens hem kon de opbrengst van de vruchten de polderlasten verminderen. Resten van de aanplant zijn in Zuidoostbeemster nog te zien.

● Recent aangeplante iepen
op de Westdijk.

Andere oorzaken

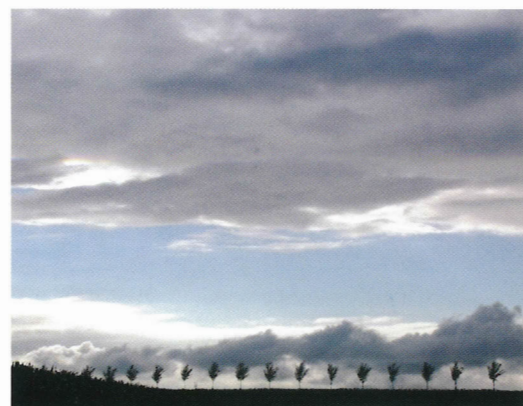
In oude resolutieboeken, begrotingen en notulen van vergaderingen van polderbestuur en waterschap zijn door de eeuwen heen regelmatig aantekeningen te vinden over het kappen van bomen of over de keuze voor bepaalde soorten. Het gaat vaak om redenen die samenhangen met de tijd waarin die beslissingen tot stand kwamen. Zo wilde het bestuur in 1724 de wilgenbomen, die tussen hogere essen en iepen stonden, weghalen 'ten eijnde de wegen beter souden kunnen droogen', terwijl in een vergadering van dijkgraaf en heemraden in 1864 werd besloten aan de Purmerenderweg bij de Volgerweg essen te rooien en nieuwe iepen aan te planten 'om reden vooral deze hinderlijk worden voor de telegraaf'. In 1911 moesten de iepen van de rechterberm van het Noorderpad verwijderd worden 'wegens het maken van een bestraat paardenpad in de groene weg' en het 'Comité tot herstel van het landschapsschoon in Beemster' verzocht Staatsbosbeheer in 1946 'de door de inundatie, diefstal en iepziekte gehavende beplanting van de Beemster te herstellen'.

Anno 2005 en verder

In 1994 is een nieuw Beleidsplan opgesteld; het is het laatste plan tot nu toe, dat nu in verschillende fasen wordt uitgevoerd. In dit plan wordt de visie op het toekomstige landschap van de Beemster omschreven als: 'De schoonheid van de droogmakerijen wordt grotendeels bepaald door de wegbeplantingen die over grotere afstanden bestaan uit bomen van dezelfde soort en dezelfde leeftijd, meestal op eenzelfde afstand geplant'. Hieruit komt de wens naar voren, om de in de loop der tijden ontstane diversiteit aan bomen te laten verdwijnen door middel van een integrale aanpak, waarbij men wat betreft de soortenkeuze wil uitgaan van inheemse bomen als iep, gewone es, linde en in mindere mate esdoorn en populier. Deze soorten zijn over het algemeen het best bestand tegen (zee)wind, de vaak

vochtige bodem en de geringe ruimte op de bermen. Daarnaast is gekozen voor veredelde soorten die meer resistent zijn tegen ziekten en variëteiten die minder overlast geven, zoals bijvoorbeeld de kleinbladige linde, die minder afscheiding door luizen geeft dan de gewone linde. Exoten, zoals de plataan, die qua windbestendigheid en uiterlijk eventueel geschikt zouden zijn, zullen niet worden aangeplant. Er wordt in verschillende fasen aan de uitvoering van dit plan gewerkt. In 1997 is de Westdijk met jonge resistente iepenrassen en kastanjes beplant. Ook de nog aanwezige, in 1955 aangeplante, populieren op de West- en de Noorddijk zullen op termijn vervangen worden, hoewel bewoners daartegen hebben geprotesteerd. De werkgroep Red de Beemster Bomen heeft zelfs in 2004 een kort geding aangespannen, waardoor het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier de kap heeft moeten staken. Na een nader onderzoek op grond van de Flora- en Faunawet werd in juni 2005 echter door het ministerie van LNV ontheffing verleend, waarop geen verdere bezwaren zijn aangetekend. Bij deze nu nog bestaande bomenrijen zijn momenteel borden geplaatst met de waarschuwing 'betreden op eigen risico i.v.m. vallende takken'. Recent is het kappen en herplanten hervat, zodat in maart/april 2010 in de hele noordkop van de Beemster de populieren vervangen zullen zijn door resistente iepen. Ook langs de doorgaande wegen zijn de gevolgen van de werkzaamheden te zien. Opeengevallen gaten in de beplanting zijn aangevuld en dode bomen zijn gekapt.

Maar wie er oog voor heeft, kan nog altijd op een groot aantal plaatsen restanten zien van de gevarieerde, beplanting van de Beemster: de in 1960 aangeplante essen op de Oostdijk, de oude knotwilgen onderaan de westelijke ringdijk die van 1925 dateren, de uit hetzelfde jaar stammende kleine groepjes iepen hier en daar langs de door-

gaande wegen of bij boerderijen en de afwijkende boomsoorten, die de ingang van een groot aantal boerderijen markeren. Deze laatste, mooie traditie wordt nieuw leven ingeblazen door de huidige bewoners te stimuleren soorten als paardenkastanje, plataan of beuk bij hun inrit te plaatsen. Uiteindelijk moet het karakteristieke landschap, dat 'oog en hart zal voldoen' en dat men al eeuwen nastreeft, blijven bestaan.

Met dank aan:
De heer M. Ooms,
Hoogheemraadschap Hollands
Noorderkwartier

Linda Koopman
Jan van Goyenstraat 84
1816 EG Alkmaar
072-5116628
l.c.koopman@freeler.nl

Literatuur

- BOUMAN, J., 1857. BEDIJKING, opkomst en bloei van de Beemster. Purmerend.
- KOLKER, A.J., 1981. Kroniek van de Beemster. Alphen a/d Rijn
- WATERSCHAP DE WATERLANDEN, 1994. Beleidsplan en uitvoeringsplan wegbeplantingen.
- NA Polder Beemster, NA Waterschap Beemster en NA Gemeente Beemster in het Waterlands Archief te Purmerend: Notulen, kaarten, leggers, resoluties, begrotingen, jaarrekeningen.
- HET 'BOOMENBOEKJE' (1813-1872).
- HEIDEMAATSCHAPPIJ, 1903. Rapport omtrent de beplantingen, toebehoorende aan het Waterschap 'de Beemster'.
- STAATSBOSCHBEHEER, 1946. Beplantingsplan 'de Beemster'. Waterschap de Beemster, 1968. Aantekeningen betreffende plantrechten.